

Kohti tulevaisuuden kohtaavaa ja hyväksyvää koulua

Koulu on merkittävä vuorovaikutusympäristö lapsen ja nuoren elämässä. **Lapsi voi oppia vasta kun hän tuntee olevansa turvassa ja hyväksytty. Koulun olisi toivottavaa ottaa lisää vastuuta lapsen henkisen hyvinvoinnin ja turvallisen kasvuympäristön kehittämisestä.**

Suomen psykologiliiton 11.2.2020 julkaisemassa lausunnossa painotetaan, että perustason palveluiden lähtökohtana ovat normaalikehitys ja tavanomaiset ihmisen elämään liittyvät ongelmat, eivät psykiatriset sairaudet. Keskeisintä on monialainen osaaminen ja konsultaatio. Tähän esiteltävä hanke vastaa täysimääräisesti. Kun halutaan ehkäistä mielenterveysongelmien syntymistä, matalankynnyksen palvelut ovat ratkaisu tähän. Ja tähän tarvitaan tekijöitä.

Voimassa olevan opetussuunnitelman ja hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti haluamme esitellä Uudellamaalla 2018 pilotoitun ja loistavan vastaanoton saaneen toimintamallin kokeilun, johon haemme lisärahoitusta jatkokehitystä varten (Liite 1 ja Liite 2). Toimintamalli yhdistää opetus-, terveydenhuolto- ja sosiaalitoimen sekä alueen toimijat ja koulun täysin uudenlaiseksi oppimisympäristöksi.

Kaikki selonteossa esitetyt lainaukset pilotoinnin loppukyselyssä saaduista palautteista.

Pilotin keskeiset tulokset

Pilotin myötä tuli esille tarve kohtaavalle aikuiselle, joka ei arvostele, arvota tai arvioi lasta, aikuiselle, jolla on aikaa lapselle. Lisäksi toinen pilotin keskeisin huomio oli se, kuinka paljon opettajat ja oppilashuolto hyötyivät kohtaavasta aikuisesta, joka oli jatkuvasti läsnä oppilaiden ja opettajien kanssa jakamassa koulupäivän tapahtumia ja haasteita. Alku- ja loppukyselyjen perusteella ajatus valtavasta tarpeesta tuli toteennäytetyksi ja kannusti tähän jatkorahoituksen hakemiseen. Kouluissa vallitsee kohtaavan ja ratkaisukeskeisen matalankynnyksen aikuisen puute, ajan puute, niin aikuisten kuin lastenkin kohdalla, tulivat selväksi pilotin haastatteluissa. Kohtaamista, kuulemista, näkemistä ja vertaistukea sekä arjen jakajaa kaipasivat ja saivat niin aikuiset kuin lapset. Pilottiin osallistuneiden kommentteja liitteenä raportissa sekä lainauksina tässä selonteossa.

Malli tukee Opetushallituksen asettamia tavoitteita oppilaslähtöisyyden toteuttamiseksi sekä mediankin tasolla esiin noussutta (Stähle 2019; Karlsson 2018) näkevän ja kuulevan matalankynnyksen aikuisen tarvetta innovatiivisella ja rohkealla tavalla.

Opetussuunnitelman tavoitteissa mainitaan mm. lapsen ja nuoren psyykkisen kasvun tukeminen sekä tunnetaitojen opetus ja ihmisenä kasvamisen. Lapsi kehittää näitä taitoja vuorovaikutuksessa aikuisten ja ikätovereiden kanssa 6-13 ikävuoden välillä. Tämän vuoksi varhaisen tuen tuominen erityisesti alakouluun on erittäin tärkeää, perusteltua sekä merkityksellistä.

Tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen luo pohjaa mm. itsesääätelytaidoille, luovuudelle ja edesauttaa ongelmanratkaisukyvyyn kehittymistä. Näiden taitojen omaksuminen on pohjana kouluviihtyvyydelle sekä myöhemmin elämässä tarvittaville elämänhallintataidoille. Elämänhallintataitoihin kuuluvat mm. terve itsetunto, tunnetaidot, minäkuva, empatia, läsnäolotaidot, hallinnantunne omasta elämästä sekä sen merkityksestä. On tärkeä oppia ymmärtämään olevansa vastuussa omasta toiminnastaan ja kykenevä vaikuttamaan omaan elämäänsä.

”Hankkeen toiminta tukee perustason oppilashuoltotyötä matalan kynnyksen palveluna sekä vahvistaa yhteisöllisen tuen määrää kouluissa, kouluyhteisön hyvinvointia ja lapsen etuun perustuvaa toimintakulttuuria.”

Oppivelvollisuusiän noustessa alakouluihin tuotavan tuen merkitys tulee korostumaan entisestään. Tämä on merkityksellistä, jotta kaikilla lapsilla olisi riittävät lähtökodit ja mahdollisuus suoriutua toisen asteen opinnoista ja elämästä yleensä. Tällä hetkellä nuorten yleisin lähetteen syy erikoissairaanhoidon on ahdistuneisuus, johon on mahdollista saada apua varhaisen puuttumisen avulla. Koulumaailma on nykyään niin vaativaa, että pienimmätkin häiriöt aiheuttavat toiminnallista haittaa. Vaikeaoireiset ovat entistä haastavampia. Koulujen rooli on merkittävä, kun jo muutaman tapaamisen on todettu olevan vaikuttava hyvinvoinnin lisääjä. (Repokari, 2020)

Vuorovaikutustilanteissa syntyneet haasteet tulee korjata kehittävän vuorovaikutuksen avulla. Tällä hetkellä opettajan työhön sisältyy perusopetustyön lisäksi raportointia, hankkeita, moniammatillisia yhteistyöpalavereja, kirjaamista, oppilastilanteiden selvittelyä niin koulussa kuin yhteistyössä kotien kanssa, sekä lukuisia muita kuormittavia vaateita ja vastuutehtäviä, jotka hoidetaan perustyön ohessa. Opetushallituksen opetussuunnitelma korostaa oppilaslähtöisyyttä. Se tarkoittaa, että opettajan tulisi havaita oppilaidensa yksilölliset tarpeet, vahvuudet ja heikkoudet, mikä monen opettajan mielestä on aika epärealistinen. Tällöin perustyö on se, mikä kärsii. Lapsen kohtaamiselle ei jää aikaa, mikä tulee ilmi kun kuulemme opettajia. Long Play julkaisussa (Rossi 2020) Kinnarin koulun opettaja toteaa: ”Minulla on viikossa useita satoja oppilaita. Aika vaikea siinä on keskittyä yhden yksilön sielunelämään kovin syvällisesti.”

Vaikka opettajan ensisijainen tehtävä onkin toimia kasvattajana, ei opettaja lisäkoulutuksen avulla saa kuitenkaan kalenteriinsa lisää aikaa, eikä itselleen lisää kuulevia korvia, tekeviä käsiä tai näkeviä silmiä. Opettajien jatkuvat vaateet, lisäkouluttaminen ja ammatin laajentaminen ovat kuormittamassa opettajaa, eivät antamassa kaivattua aikaa ja tilaa. Kuten OAJ:n Jaakko Salo Helsingin Sanomissa helmikuussa 2020 toteaa, opettajien työtaakka on lisääntynyt todella paljon esimerkiksi arviointilinjausten takia, jonka monet opettajat ovat kokeneet todella työlääksi. Tällöin tämäkin aika on lapselta pois. Opettajan ammattitaidon tulisi olla niin vankalla pohjalla, että yhteistyön tekeminen monialaisesti ja koulun muuttuminen yhteistyökentäksi, tulisi olla tulevaisuudessa itsestäänselvyys, ei pelkkä haave.

Opettajalla, kuraattorilla eikä psykologilla ole terapeutista osaamista, kun lapsi käytöksellään haastaa opettajia. Tämänhetkinen opettajankoulutus ei vielä anna riittävästi eväitä eikä keinoja haastavasti käyttäytyvän oppilaan kohtaamiseen, näissä vuorovaikutustilanteissa. Lasten edun mukaista on tuoda kohtaamistaitoja kehittävää osaamista suoraan koulumaailmaan, jossa tietopuolinen opetus on keskiössä. Kyseinen esiteltävä ja ennaltaehkäisevä työ voi vähentää pilottiin osallistuneiden kokemuksen mukaan jopa erikoissairaanhoidon tarvetta.

”Kun lapsi oireilee, niin opettajan työ on muuttunut pedagogisesta vaativaan ihmissuhdetyöhön, johon tukea ei ole saatavilla.”

”Ratkaisu- ja voimavarakeskeisen osaamisen ja ajattelun tuominen kouluyhteisön käyttöön voimauttaa oppilaita ja opettajia koulumaailmassa, jossa arviointi, tavoitevaatimukset ja ongelma-keskeisyys värittävät tapaa nähdä lapsi.”

Koulun tulee kehittyä sisältäpäin, ei ulkoa ohjautuen

Koulu on lasta varten. Lapsen kokonaisvaltaisen kasvun ja kehityksen tukeminen tulee olla jatkuvaa, systemaattista ja säännöllistä sekä matalalla kynnyksellä toteutettavaa. Monen lapsen kasvuympäristöstä puuttuu taho, jolla on kyky kohdata lapsi aidosti ja tunteen tasolta. Mistä lapsi tai nuori saa apua ja miten?

Yhteiskunnan tasolla on tiedossa, että lasten ja nuorten matalankynnyksen tuen tarve on valtava ja alati kasvava (esim. Krüger 2020). Mikäli elämisen taitoja omaksutaan jo alakouluissa, ne kantavat läpi elämän. Taitojen ja avun tuominen jokaisen alakoululaisen ulottuville moninkertaistaa hyödyn ja sijoitus muuttuu tuloksi. Kustannukset ovat säädylliset ja hyöty moninkertainen verrattuna myöhempiin tarvittaviin toimenpiteisiin.

Yksi syrjäytynyt lapsi maksaa elämänsä aikana yhteiskunnalle Valtiontalouden tarkastusviraston arvion mukaan jopa 1,2 miljoonaa euroa (VTV 2007). Onko yhteiskunnalla varaa tähän?

Kustannuslaskelma liitteenä (Liite 3).

”Koulumaailmassa on koettu kasapäin uusia malleja, hankkeita, työkaluja jne. Nämä kuormittavat yhteisöä, joka jo ennestään kamppailee lisääntyvän työmäärän sekä enenevien käytösongelmien kanssa. Läsnäoleva aikuinen on uusi ratkaisu koulun arkeen, joka ei kuormita henkilöstöä.”

On aika tehdä jotain uutta!

Kyetäkseen sisäistämään opetusta toisen asteen koulutuksessa, pohja oppimiseen tulee olla luotu jo peruskoulussa. Peruskoulu tarvitsee tukea ja ammattilaisia. Ei riitä, että palkataan lisäkäsiä selvittämään riitoja, antamaan tukiopetusta tai pitämään läksyparkkia. Tarvitaan laadukasta valmentavaa ja hoitavaa osaamista sinne missä ongelmat esiintyvät ja kasvavat.

Kuten Maria Ohisalo kirjoittaa päivityksessään, yhdenkään kymmenvuotiaan kokemus ei saisi olla se, ettei kukaan huomaa hänen hätäänsä (Facebook 17.1.2020). On selvää, että jos koulupsykologin vastuulla on lähes tuhat oppilasta, ei ennaltaehkäisevään työhön jää aikaa.

Oppilaan henkilökohtaisen tuen merkitys on sitä suurempi, mitä enemmän vaatimuksia yhteiskunta asettaa nuorille ja lapsille. Lapsi kaipaava tulla kuulluksi ja nähdyksi. Digitalisaation haasteet ovat nyt jo nähtävissä. Läsnäolo, toisten ihmisten kohtaaminen ja elämäntaidot on opetettava ja opeteltava henkilökohtaisesti. On turhaa retoriikkaa, että kouluissa pystytään antamaan tarpeeksi tukea henkilökohtaiseen kasvuun ja ihmisenä kehittymiseen kuten opetussuunnitelman tavoitteissa mainitaan. Opettajat puhuvat avoimesti riittämättömyydestä ja keinojen puutteesta (Kerava 2018; MTV3 uutiset 2018).

Alakouluissa tarvitaan apua ja tukea vuorovaikutuksessa kehittyvien sosiaalisten suhteiden oppimiseen, hoitoon, keskittymiskyvyn kehittämiseen ja toisten kunnioittavaan kohtaamiseen, läsnäoloon ja kohtaamiseen.

Opettajan kouluttaminen läsnäoloon antaa lisäarvoa silloin, kun opettaja on motivoitunut oppimaan sitä ja käyttämään sitä opetuksen osana. Kuitenkin kuten sosiaalinen media aikaisemmissa viittauksissa ja opettajien kommentit hyvin osoittavat (Kerava 2018), on mahdotonta ajatella opettajan sitoutuvan yhden oppilaan ongelmiin kovin syvällisesti, kun tarvitsijoita on kymmeniä (Rossi 2020; Kerava 2018). Tähän päälle kun lisätään muut opettajan vaateet, yhtälö on yksilön kannalta pelkkää sanahelinää. Opettajalla ei ole aikaa antaa ja lapsella saada aikuisen aikaa.

Hanke vahvistaa lisäksi yhteisöllistä kehittämistä, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämistä, osallisuuden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin kehittämistä, oppimisen tuen uudistamista, kestäväää elämäntapaa ja jatkuvaa oppimista, joita hallitus on tällä vaalikaudella ilmoittanut tukevansa.

Lisää hyvinvointia, niin kiusaamisesta ei tarvitse puhua

Kiusaaminen on ollut teemana vahvasti viime vuodet. Kuitenkin kiusaaminen on vain pahoinvoinnin ilmenemistä, ei erillinen ongelma. Kun ihminen voi hyvin, hänen ei tarvitse eristää, kiusata tai ohittaa muita. Tämä koskee niin lapsia kuin aikuisiakin. Kiusaamista on joka taholla, alalla ja tasolla. Kun keskitymme hyvinvointiin ja sen kehittämiseen ja kasvattamiseen, kiusaamiselle ei jää tilaa. Kun keskitymme kiusaamiseen, se saa olla keskiössä ja voimistua. Tämän vuoksi kouluun tarvitaan ihmisiä, joiden tehtävänä on tukea hyvinvointia, kehittää koulun toimintakulttuuria, yhdistää voimia ja tuoda uudenlaista tapaa katsoa maailmaa.

Uuden kehittyvän koulun tulee olla kohtaava, kuuleva ja näkevä. Tähän tarvitaan erilaisia ihmisiä, näkemään asioita uudelta kantilta, tuomaan uudenlaista lähestymistapaa. Uuden innovatiivisen ajattelun mukaan koulu on keskus, jossa eri alojen ammattilaiset tukevat toisiaan, tuovat oman osaamisensa pöytään ja jakavat tietoa. Tulee päästä irti jaottelusta heihin ja meihin. Minun osaaminen ei ole sinulta pois vaan hyöty sinulle.

”Merkittävä projekti, jossa varsinkin uuden näkökulman tuominen arkeen on arvokasta koko elämään vaikuttavia taitoja tuovaa toimintaa.”

Hyvinvoivan luokan suurin potentiaali on hyvinvoiva opettaja.

Opettajien hyvinvointi heijastuu suoraan oppilaaseen ja luokkaan. Opettajat tarvitsevat lisää tukea ja apua. Heillä tulee olla mahdollisuus reflektoida omia vuorovaikutustilanteissa esiin tulleita tunteitaan ja kokemuksiaan ulkopuolisen tuen avulla ja kehittää näin osaamistaan. Rehtorien tehtävänä on olla opettajien työnohjaajia ja tukena, mutta rehtorinkaan valmiudet eivät riitä, kun kun oman työn ohessa tulisi kyetä kyseenalaistamaan oma toimintamalli ja vastaanottaa opettajien kyseenalaistusta johtamisesta. Harvassa kunnassa opettajille on enää saatavilla työnohjausta. Opettajien ensisijainen tehtävä on kasvattaa ja tätä arvokasta kasvatustyötä tulee tukea. Opettajien tavoin, myös rehtorien aikaa kuluu suurelta osalta hallinnollisten tehtävien hoitamiseen. Koulu yhteisöt tarvitsevat uudenlaisia erikoisosaajia, jotka tukevat yhdessä koulun henkilöstön kanssa uudenlaista koko yhteisöä tukevaa toimintakulttuuria.

Lapsen suhde opettajaan ja arvioiviin tahoihin on erityinen. Kuitenkin avautuminen mahdollistuu vasta kun lapsi kokee olevansa pois arvostelun, arvottamisen ja arvioimisen piiristä. Opettajalle ja sosiaalityöntekijälle avautuminen ei mahdollistu jokaisen kohdalla luontevasti vastatahonn arvoittavan luonteen ansiosta. Lapsi tarvitsee ihmisen, joka ei missään vaiheessa vaadi tuloksia, arvioi saavutusten perusteella tai vaadi. Ainostaan antaa tukea, kannustaa, ohjaa ja tuo uskoa ja luottamusta omiin kykyihin.

Koulun potentiaalin kasvattaminen

Hankkeen tavoitteena on panostaa ennaltaehkäisyyn, ei jo olemassa olevien ongelmien kanssa painimiseen. On äärimmäisen hienoa sitouttaa yhteiskuntaa kehittämään koulua, mutta kehitystyössä on muistettava, kuinka tärkeää on luoda uutta ajattelumallia sen sijaan että korjataan jotain jo rikki mennyttä. Aivan kuten yrityksissä, joissa painopiste on siirtynyt ennaltaehkäisyyn, tukemiseen ja kannustamiseen on tuottavuus kasvanut samaa tahtia panostusten kanssa. Yksilön hyvinvoinnin kautta mahdollistuu koko yhteisön ja yhteiskunnan kukoistus.

Opitusta jalostunut 2020 pilotointia haettava Kohtaava koulu-hanke

Vuonna 2018 pilotoitu hanke perustui kokemuksen tarpeeseen tuoda kouluihin matalankynnyksen tuki, joka edistää lasten, opettajien ja oppilashuollon hyvinvointia. Läsnäoleva aikuinen on yhteisöllisyyttä ja osallisuutta koulussa edistävä hanke, joka on **matalankynnyksen ennaltaehkäisevä ratkaisu syrjäytymiseen ja yleisiin haasteisiin**. Liitteenä hankkeen loppuraportti (Liite 1) ja tiivistelmä (Liite 2).

”Koko koulun hengen tukija, jonka toiminnalla on kauaskantoisia vaikutuksia.”

”On myös huomattu, että tämä tukimuoto on tie pois tulevista ongelmista, eli hyvin kansantaloudellista tukea ennen kuin ongelmat eskaloituvat suuremmiksi.”

Pilotti jonka toteutimme oli ensimmäinen askel kohti unelmaa. Nyt suunnittelun jälkeen hanke on jalostunut muotoon, jolle haemme rahoitusta.

Hankkeessa alakouluun jalkautetaan aikuinen, joka on yhteisöä kokoava, hyvinvointia vahvistava ja yhteisöllisyyttä rakentava koko koulun hyvinvointivastaava.

Mielen oireiluun tulee kiinnittää huomio jo pienen alakulun tai huolen herätessä. Ei silloin kun asia on jo eskaloitunut ongelmaksi.

Tarkoituksena on ravistella ajattelua raameista ja rajoista irti, pois sinun ja minun tehtävistä, kohti yhteistä toimijuutta ja vastuunjakoa. Tulevaisuuden hyvinvoivaa yhteisöä.

Tähän tehtävään sopii esimerkiksi joku kunnan jo olemassa olevista henkilöstöstä tai muu henkilö joka näkee yhteisön täysin uusin silmin. Henkilön taustakoulutus voi olla ratkaisukeskeinen terapeutti tai -valmentaja, diakoni, sosionomi, ammatinvaihdosta haaveileva opettaja tai

kuraattori, tunnetaito-ohjaaja tai muu valmentaja, joka omaa käytännön työhön tarvittavan ratkaisukeskeisen läsnäolo- ja tunnetaitotaustan.

Jokainen kouluun työskentelemään tuleva koulutetaan hankkeen mukaisesti ratkaisukeskeisiin toimintamalleihin sekä tarvittaviin kohtaamistaitoihin ja rakenteeseen, jolla työtä tehdään joustavasti.

Koulutus sisältää:

- Ratkaisukeskeisen kohtaamisen
- Vuorovaikutustaidot
- Itsensä johtamisen
- Vahvuustaidot
- Läsnäolotaidot

Teemat nousevat merkittävään osaan tämän päivän kiireisessä ja kohtaamattomassa yhteiskunnassa. Koulutus perustuu laaja-alaiseen hyvinvointiopetukseen ja elämäntaitoihin sekä ratkaisukeskeisen terapian todistetusti tehokkaisiin käytännön työkaluihin sekä positiivisen psykologian ja pedagogiikan mukaiseen kannustavaan ja vahvistavaan kohtaamiseen.

Tavoitteena onkin löytää yhteistyömalli, josta jokainen hyötyy ja joka on räätälöitävissä jokaiseen kuntaan kunnan ja kaupungin tarpeita mukaillen. Ei tuoda valmista sabluunaa, joka kuormittaa ja sitoo. Kouluihin räätälöidään malli, joka antaa vapaat kädet toteuttaa uudenlaista hyväksyvää ja kohtaavaa työ- ja kouluelämää.

”Hankeen työskentelyn painopiste on suunnitelmallisessa yhteisöllisessä työssä.”

Tässä työssä tärkeintä on oma henkilökohtainen halu tehdä läsnä olevaa työtä, kokemus ja käytännön osaaminen ja tehtävään valikoituvat vain parhaat niin haastattelujen kuin taitojen perusteella valikoidut ammattilaiset.

Koululla käytännön työssä toimivan henkilön tukena toimii sairaanhoidon psykiatrian ammattilainen, esim. konsultoiva psykiatrinen sairaanhoitaja, joka on päivittäin käytettävissä haastavissa sekä konsultointia vaativissa tilanteissa.

Tavoitteena on tällä hetkellä saada pilotointiin rahoitus ja kun toiminta todetaan tarpeelliseksi ja kannattavaksi, kunnat yhteistyökumppaneineen rahoittavat toiminnan.

Kun hankkeen rahoitus varmistuu, niin organisointia varten perustetaan työryhmä.

Raportointi

Hankkeesta tehdään joko tutkimukseen pohjaava artikkeli tai väitöskirja, jolla saadaan tieteellistä näyttöä hankkeen vaikuttavuudesta. Raportissa tutkimukseen kohteena ovat mm. opettajien, oppilaiden ja yhteisön asenteissa, uskomuksissa ja työilmapiirissä tapahtuvat muutokset, lasten turvallisuudentunteen lisääntyminen, hyvinvoinnin, vuorovaikutuksen ja yleisen hallinnantunteen

muutokset. Lisäksi tutkimuksessa pureudutaan poissaolojen, vertaisoppimisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen muutoksiin.

Lisäksi kouluilla toimiva henkilö toimii kokoavana toimijana, jonka tehtävä alueisiin kuuluu hyvinvointiviikkojen, -tuntien sekä yhteistyötahojen sitouttaminen ja jalkauttaminen koulun toimintaan. Näin opettajille vapautuu valtavasti aikaa oman työnsä tekoon. Useissa kunnissa on hyvin toimivia tahoja ja käytänteitä ja näiden organisoiminen ja säännöllinen hyödyntäminen olisi hyvinvointikoordinaattorin toimialaa samaan tapaan kuin lapsen päivittäinen kohtaaminen ja kuuleminen.

”Toiminta on parhaimmillaan mielenterveystyötä, työnohjausta, yhteisöllistä ja hyvinvointia edistävää.”

Koululla toimivan hyvinvointikoordinaattorin työnkuva:

- 1) lasten päivittäiset kohtaamiset
- 2) opettajien tukeminen, konsultointi ja jakaminen
- 3) hyvinvointituntien pitäminen ja suunnittelu (tarveperustainen)
- 4) hyvinvointitapahtumien ja yhteisten hyvinolonhetkien suunnittelu ja toteutus koululla (esim. yhteistyössä alueen toimijoiden kanssa)
- 5) yhteistyötahojen kontaktointi ja lasten palavereihin osallistuminen tarpeen mukaan, vaihtoehtoisen näkökulman tuonti (kuraattori, opettajat, sosiaalityöntekijät, koulupsykologi, terveydenhuolto, tarvittaessa myös kodit ja muut tahot, kuten tukihenkilöt jne.)

Kiitos!

Katja Kykkänen

AmO

Ratkaisukeskeinen terapeutti, skeematerapeutti

Laaja-alainen elämäntaito ja hyvinvointi opettaja

Lähteet

Karlsson, L. 2018. Helsingin Sanomat, 25.11.2018

Kerava 2018. Koulusisko pilot -hanke, Killan koulu

Krüger, L. 2020. Helsingin Sanomat, 8.2.2020

MTV3 2018. Uutislähetys 29.9.2018

Ohisalo, M. 2020. Facebook-päivitys, 17.1.2020

Repokari, L. 2020. Seitsemän Uutiset MTV3, 2.2.2020

Rossi, V. 2020. "Oppi ja rahat". Long Play-julkaisu www.longplay.fi, 23.1.2020

Salo, J. 2020. Helsingin Sanomat, 12.2.2020

Ståhle, L. 2019. Helsingin Sanomat, 12.8.2019

Suomen psykologiliitto 2020. Lausunto, 11.2.2020

VTV 2007. Valtiontalouden tarkastusviraston raportti

Liitteet

1. Keravan alakoulun pilottihankkeen tiivistelmä
2. Pilotoinnin kustannuslaskelma